

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Een intrigerende dame uit Romeins Egypte

Nieuw onderzoek naar een mummieportret op linnen

Hupperetz, W.

Publication date

2021

Document Version

Proof

Published in

Vertelstof

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Hupperetz, W. (2021). Een intrigerende dame uit Romeins Egypte: Nieuw onderzoek naar een mummieportret op linnen. In E. Boeles, K. van der Hoek, & R. Storm (Eds.), *Vertelstof: Een bundel verhalen voor Marike van Roon over textiel in het Allard Pierson* (pp. 59-65). Allard Pierson, Universiteit van Amsterdam.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

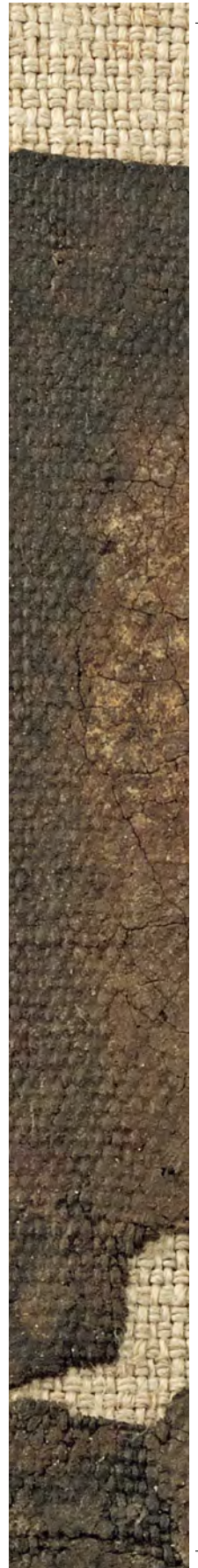
If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Een intrigerende dame uit Romeins Egypte

Nieuw onderzoek naar een mummieportret op linnen

Wereldwijd resteren er nog ongeveer duizend mummieportretten uit Romeins Egypte, die verspreid zijn geraakt over honderden museale en particuliere collecties. De meeste portretten zijn geschilderd op hout en op de plaats van het gezicht op de mummie geplaatst. Ongeveer 5% van deze portretten is geschilderd op textiel, meestal linnen. Het Allard Pierson bezit zes Romeins-Egyptische mummieportretten, waaronder een op linnen. Over dat portret gaat dit artikel.

Wim Hupperetz *Directeur van het Allard Pierson*

Onzekere herkomst

In 1936 verwierf het Allard Pierson Museum op een veiling zeven voorwerpen die allemaal uit Egypte afkomstig waren.¹ Het betrof een leren ceintuur, een leren boekband, twee textielfragmenten, een versierd vlechtwerk aan een stok en een rond uitgeknipt linnen portret afkomstig van een mummiekwade. De voorwerpen waren ingebracht door J.C.M. Krook (1873–1945), een verzamelaar die we vooral kennen van etnografische collecties uit Zuidoost-Azië. De veilingcatalogus geeft geen oudere herkomstgegevens.

Op de inventariskaart wordt verwezen naar El Achmim in **mid-denEgypte** als herkomst. Hier lag de nederzetting waarvan we de Griekse naam Panopolis kennen. In 1891 werd de begraafplaats ontdekt en opgegraven door de Zwitserse archeoloog R. Forrer. Hij verkocht veel vondsten door aan Europese verzamelaars en musea. Het kenmerkt verwervingen uit deze periode dat de herkomstgegevens beperkt zijn en er veel onzekerheid bestaat over de precieze herkomst of datering.

Technisch onderzoek is dan ook noodzakelijk om meer te achterhalen over de werkplaatsen waar dergelijke verwervingen zijn vervaardigd. Onderzoeksmethoden zijn de laatste jaren sterk verbeterd en vier in het Allard Pierson aanwezige mummieportretten op een houten ondergrond zijn dan ook al technisch onderzocht. Een eerste niet-invasieve technische analyse van de vier panelen werd uitgevoerd in juni 2018 in het Ateliergebouw van de UvA aan de Hobbemastraat. Door een combinatie van visuele waarneming, digitale microscopie en röntgenfluorescentiespectroscopie kon bijvoorbeeld worden vastgesteld of een portret in één of meerdere lagen op een bepaalde ondergrond is geschilderd.² Bij dit portret op een textiele ondergrond is dat helaas veel moeilijker vast te stellen.

Mummieportretten

De traditionele Egyptische mummies waren niet voorzien van realistisch lijkende portretten maar van geïdealiseerde gezichtsmaskers. In de Hellenistische periode kregen dergelijke mummie-maskers meer individuele trekken, maar van echte portretschilderkunst kan men

dan zeker nog niet spreken. De mummieportretten die we kennen uit de Romeinse tijd moeten dus tegemoet zijn gekomen aan een verlangen naar meer realistische afbeeldingen van de overledene.

De oudste geschilderde portretten die bewaard zijn gebleven stammen dus uit Egypte en dateren uit de Romeinse periode, de eerste vier eeuwen van onze jaartelling. Het opvallende uiterlijk van deze oude portretten brengt ons oog in oog met het verre verleden en laten de toeschouwer een tijdreis van tweeduizend jaar maken.

Egyptenaren werden na hun dood vaak gemummificeerd, als familieleden zich de kosten konden veroorloven. Tijdens de Romeinse keizertijd werden in Egypte houten panelen met geschilderde portretten op linnen lijkwaden bevestigd. De portretten beelden de overledene uit met realistische, individuele trekken. In de negentiende eeuw werden deze mummieportretten herontdekt, vooral bij opgravingen in de Faiyum Oase ten zuidwesten van Cairo. De paneelschilderingen worden daarom vaak 'Faiyum-portretten' genoemd, hoewel soortgelijke mummieportretten ook elders in Egypte zijn gevonden.

Spiegels van een multiculturele samenleving

Egyptische mummieportretten geven een fascinerend beeld van een oude multiculturele samenleving. Eeuwenlang werd Egypte bevolkt door mensen met verschillende culturele achtergronden, zowel uit Egypte zelf als uit omringende landen, waaronder Griekenland en Italië. De mummieportretten met hun gemengde uiterlijk weer spiegelen dat. Veel van de geportretteerde inwoners van Romeins Egypte zijn nauwelijks naar etniciteit te onderscheiden. In tegenstelling tot wat een moderne beschouwer zou verwachten, is de algemene indruk die van een mediterraan karakter – in plaats van Egyptisch, Afrikaans, Grieks of Romeins. Dit toont duidelijk aan dat nieuwkomers die zich in Egypte vestigden, samenleefden met de plaatselijke bevolking.

Mummificatie was een typische Egyptisch traditie, die we niet kennen buiten Egypte in de Griekse of Romeinse oudheid. Het feit dat de Egyptische bevolking deze traditie overnam ten tijde van de Romeinse overheersing, toont aan dat nieuwkomers met een (gedeeltelijke)

Romeinse of Griekse afkomst zich de Egyptische gebruiken gemakkelijk eigen maakten. Dankzij mummie-labels kennen we de namen van de overledenen en soms zijn er ook op het portret of de mummie zelf namen geschreven. Veel overledenen hebben een Egyptische, Griekse of Romeinse naam, maar enkele hebben twee namen (een Griekse of Romeinse naast een Egyptische). Het toont aan dat ook de Grieks-Romeinse cultuur niet werd verwaarloosd en dat de bewoners een multiculturele en meertalige achtergrond laten zien.

De mummieportretten moeten we zien als een vernieuwing zowel in de antieke portretschilderkunst als in het proces van mummificatie. We kennen twee schildertechnieken die werden toegepast: met hete was (*encaustic painting*, vooral op houten panelen), of met dierlijk vet of tempera (meestal op linnen). De hetewastechniek is van Griekse oorsprong; de temperatechniek schijnt in Romeins Egypte te zijn ontstaan.

Vrouwenportret op linnen

Het linnen mummieportret in het Allard Pierson is rond en meet ongeveer 14 cm in doorsnede. Het is van een jonge vrouw; roodbruine krullen omlijsten haar gezicht, dat gekenmerkt wordt door grote, donkere ogen, lange wimpers en wenkbrauwen die samengegroeid zijn tot één lange wenkbrauw. We duiden dat wel aan als *synophrys*. De vrouw heeft een platte neus en volle rode lippen. In haar oren draagt ze (gouden?) hangers in de vorm van druiventrosjes. Klaus Parlasca dateert het mummieportret in het tweede kwart van de vierde eeuw.³ Het kapsel – we zien er maar een klein deel van – zou ook een datering in de tweede eeuw aannemelijk kunnen maken.⁴

In de komende jaren zullen we door middel van digitale fotografie op extreem hoge resolutie meer inzicht kunnen krijgen in de details van de schildertechniek. Dat moet het mogelijk maken werkplaatsen en de daaraan verbonden kunstenaars beter te identificeren. Nu gebeurt dat nog puur op stilistische gronden maar natuurwetenschappelijke gegevens uit materiaaltechnisch onderzoek in combinatie met geavanceerde visualisaties moeten nieuwe inzichten kunnen opleve-

Mummieportret van een jonge vrouw. Tempera op linnen, ø 14 cm. Egypte, tweede eeuw n.Chr. Allard Pierson, UvA, APM 8133.

ren. Het APPEAR-project van het J. Paul Getty Museum in Los Angeles biedt al veel perspectief.⁵ We hopen die inzichten en nieuwe narratieven over mummieportretten over enkele jaren te kunnen presenteren in een tentoonstelling waarin deze dame op een linnen lijkwade dan ook in een nieuw daglicht kan worden geplaatst.

- 1 Veiling Mak van Waay, Amsterdam, 22 september 1936, kavel 143. Nu Allard Pierson, UvA, APM 8127–8133.
- 2 Jan M. van Daal, *Ancient incarnations. Depicting human flesh in mummy portraits from Roman Egypt*, Amsterdam 2019 (Ongepubliceerde MA-thesis).
- 3 Klaus Parlasca & Hans G. Frenz, *Repertorio d'arte dell'Egitto greco-romano*, serie B, vol. IV, Roma 2003, nr. 773, tav. 172,5.
- 4 Zie Museum of Fine Arts, Boston, inv.nr. 93.1451; Susan Walker & Morris Bierbrier, *Ancient faces. Mummy portraits from Roman Egypt*, London 1997, nr. 15, 17 en 122.
- 5 Zie www.getty.edu/museum/research/appear_project.

Literatuur

- Susan Walker & Morris Bierbrier, *Ancient faces. Mummy portraits from Roman Egypt*, London 1997.
- Klaus Parlasca & Hans G. Frenz, *Repertorio d'arte dell'Egitto greco-romano*, serie B, vol. IV: *Ritratti di mummie*, tavole 159–202, numeri 675–1028, Roma 2003.
- W. Hupperetz, O.E. Kaper, F. Naerebout & M.J. Versluys (red.), *Van Rome naar Romeins*, Zwolle 2014.
- Jan van Daal & Branko van Oppen, 'The girl with the golden wreath', *Ancient World Magazine*, www.ancientworldmagazine.com/articles/girl-golden-wreath, 2018, geraadpleegd op 15 april 2021.

